

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розглянуто проблему вивчення комунікативного потенціалу майбутніх учителів засобами моделювання професійних ситуацій. Комунікативний потенціал майбутнього вчителя іноземної мови включає: комунікативні якості, комунікативні знання, уміння і навички, потребу спілкування, мотивацію спілкування. Для формування комунікативного потенціалу майбутнього вчителя іноземних мов ефективними, можуть стати впровадження педагогічних ситуацій.

Ключові слова: комунікативний потенціал, педагогічні ситуації.

Сучасне звертання до проблем навчання іноземної мови визначається не тільки зростанням міжнародних контактів, але і якісними змінами в комунікації, що забезпечують можливість взаєморозуміння. Таке спілкування можливе при наявності визначеного рівня комунікативного потенціалу й конкретних знань майбутніх фахівців з педагогічних дисциплін. Недостатня розробленість теорії та практики питання формування та розвитку комунікативного потенціалу засобами професійно – педагогічних ситуацій роз'яснюється недооцінкою ролі іноземної мови в процесі професійно-педагогічної підготовки. Поняття "комунікативний потенціал" увійшло в педагогічний тезаур нещодавно, це такі дослідники (А. Кирдон, Р. Максимова, В. Рижов, Л. Савва).

У зв'язку з цим, актуалізується необхідність теоретичного обґрунтування проблеми формування комунікативного потенціалу студентів як важливого засобу становлення професіоналізму майбутнього вчителя філології. На сучасному етапі ми стикаємося з низьким рівнем мовної культури вчителя-філолога, недооцінки мови як засобу комунікації в системі "вчитель-учень", "викладач-студент". Аналіз розвитку комунікативного потенціалу в студентів педагогічних ВНЗ дозволив виявити суперечності між потребою суспільства у фахівців з високим рівнем розвитку комунікативного потенціалу, на основі якого вони будуть будувати відносини в процесі навчання та недостатньою теоретичної та практичної розробленістю питань, які розкривають механізми розвитку комунікативного потенціалу в період навчання у вищій школі; потребою у висококваліфікованих фахівців та невизначеністю теоретичних основ педагогічних умов процесу формування комунікативного потенціалу; вимоги до професійних якостей майбутніх учителів та реальним рівнем підготовки їх до іншомовного спілкування.

Узагальнення результатів численних досліджень у галузі педагогічного спілкування дає змогу виокремити в цій сфері декілька напрямів: вивчення спілкування як особливої форми активності людей, через яку створюється їх колективна, спільна діяльність – психолого-педагогічний підхід (І.Д. Бех, М.Й. Борншевський, О.В. Киричук, О.М. Коропецька, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Л.Е. Орбан-Лембрик, Н.І. Пов'язель, В.В. Рижов, М.В. Савчин, С.В. Терещук, Т.М. Титаренко та ін.); дослідження закономірностей та чинників, що забезпечують вищий рівень досягнень зрілих людей у будь-якій галузі діяльності, у тому числі і педагогічній – акмеологічний підхід (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, А.О. Деркач, Л.Е. Орбан-Лембрик та ін.); аналіз етнокультурних та етнопсихологічних детермінацій процесу спілкування – етнопсихологічний підхід (Г.М. Андреева, А.О. Деркач, В.П. Казміренко, Л.М. Карамушка, О.Г. Молд, Ю.І. Палежа, В.В. Третьяченко та інші); вивчення феноменології комунікації в контексті проблеми професійної підготовки майбутніх учителів – соціально-психологічний підхід (Г.М. Андреева, В.А. Казміренко, Н.Л. Коломійський, Л.Е. Орбан-Лембрик, Я.І. Шкурко, Г.Й. Юркевич та ін.). Проаналізовано теоретичні доробки щодо формування комунікативного потенціалу майбутнього вчителя в педагогічній діяльності (Н.В. Казарінова, О.Ю. Кошинець, В.Н. Куніцина, В.С. Пілецький, В.М. Погольша, С.В. Терещук).

Мета статі: вивчення проблеми комунікативного потенціалу майбутніх учителів засобами моделювання професійних ситуацій.

Поняття "потенціал", "потенціальний" у довідковій літературі визначається як можливість, наявні сили, які можуть бути пущені в хід і використанні, як можливості подальшого росту, розвитку і саморозвитку в якості певної цілісності, системи; як вимірник ступеня сили того чи того явища, впливу на процеси, довколишні предмети [5, с. 1043]. Поняття "потенціал" можна застосовувати до характеристики кожного конкретного суспільства та його окремих сторін. Можна вести мову про економічний, технічний, науковий, комунікативний і т. ін. потенціал.

В.В. Рижов використовує поняття "комунікативний потенціал особистості" в кількох аспектах. По-перше, система психологічних властивостей і особливостей особистості розуміється вченим як така, що набувається в реальних умовах спільної діяльності з іншими людьми і в реальному спілкуванні з ними; це система форм, засобів, шляхів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших, власної особистості з особистостями інших; система, що закріплюється у вигляді особистісних якостей і особливостей, своєрідна індивідуальна "історія участі особистості" в спільній діяльності. У цьому розумінні комунікативний потенціал особистості є не статичною, а саме динамічною системою. Такою, що розвивається (або навпаки), системою властивостей і здібностей [4].

По-друге, комунікативні властивості характеризують особистість з боку її можливостей як конкретного і реального учасника спільної з іншими людьми діяльності і визначають ефективність такої участі, а відповідно, глибину і повноту входження в спільну діяльність і співпрацю, повноцінність входження в групу, у людську спільність.

По-третє, в особливих видах діяльності і в специфічних ситуаціях спілкування, що ставлять до особистості підвищені вимоги, ці властивості виступають як внутрішні резерви особливості, що забезпечують ефективність її діяльності в цих умовах. У цьому плані, підкреслює автор, особливо значущі ситуації і умови психологічної діяльності, що пов'язані з публічністю роботи індивіда, багатоплановістю, взагалі її комунікативною сутністю, а також спілкування в емоційно напружених обставинах типу конфліктів і т. ін. [4].

Стосовно особливості педагога та його професійної діяльності можна говорити як про потенціал в цілому, маючи на увазі природні задатки, здібності, обдарованість, талант, геніальність особливості, її психофізіологічні особливості, інтелектуальні можливості, соціальний статус, так і про культурний, рекреативний, моральний, комунікативний потенціал. Останній означає внутрішню притаманні педагогу наявні комунікативні можливості, і об'єктивні і суб'єктивні, що реалізуються як свідомо, так і стихійно. Вони змінюються разом із зміною функціональної діяльності педагога. Характер комунікативних можливостей педагога в кінцевому рахунку детермінований конкретним історичним, етнопсихологічним розвитком суспільно-економічних відносин.

Проблема комунікативного потенціалу педагога та його реалізації полягає у співвідношенні ідеально можливого і наявного. Отже, визначення можливих напрямів вдосконалення процесу педагогічного спілкування, його корекції пов'язано з визначенням загальної психологічної структури професійної комунікації, основних компонентів комунікативного потенціалу особистості педагога як учасника міжособистісної взаємодії спілкування. Як бачимо, йдеться про суто психологічну основу комунікативного потенціалу, яка зумовлює намагання кожного педагога максимально реалізувати свої психофізіологічні, характерологічні властивості, індивідуальні особливості в процесі спілкування. Виокремлення психологічної основи комунікативного потенціалу вчителя як важливої зовсім не означає її абсолютизації та ігнорування соціальної основи. Це лише показує, що психологічна основа потенціалу сама по собі поза загальної палітри причинно-наслідкових зв'язків, поза системою суспільних відносин, тобто поза соціальною основою, не може забезпечити ефективну комунікативну діяльність учителя, оптимальну його участь у цілому процесі. Більше того, робить комунікативний потенціал особистості педагога слугою стихійної сили, яка здатна подекуди актуалізуватися для задоволення своїх власних інтересів, потреб у міжособистісному спілкуванні.

До найбільш суттєвих принципово важливих характеристик комунікативного потенціалу вчителя потрібно також віднести його динамічність, тобто здатність змінюватися, його адекватність цілям і задачі навчально-виховного процесу, його необхідність у реалізації у будь-яких проявах від самосвідомості до практичних дій.

І.А. Мамчур під комунікативним потенціалом майбутнього вчителя іноземної мови розуміє: комунікативні якості, комунікативні знання, вміння і навички, потребу у спілкуванні, мотивацію спілкування, перцептивно-рефлексивні, емоційно-емпатійні та інтелектуально-рефлексивні можливості, комунікативна готовність до навчальної діяльності. Стверджується, що при формуванні комунікативного потенціалу студентів у процесі культурологічно орієнтованого навчання важливу роль мають діалогічні відступи суб'єктів спілкування, у яких чітко проглядається їх ставлення до програмного матеріалу, який розглядається як власна оцінка цього матеріалу зі світоглядних позицій, додаткова інформація про інші альтернативні погляди тощо. В умовах культурологічно орієнтованого навчання діалог передбачає: унікальність суб'єктів та їх принципову рівність; різноманітність і варіативність поглядів кожного із учасників діалогу; орієнтацію кожного суб'єкта на сприйняття, розуміння і активну інтерпретацію його погляду іншими суб'єктами; взаємну співвіднесеність і доповненість позицій учасників діалогу; імпровізаційний характер діалогу, що передбачає вираження вільної активності суб'єкта, який породжує нову інформацію; зіткнення наявних ідей і поглядів, виникнення принципово нових духовних продуктів в процесі творчого синтезу навчального матеріалу [2].

Для формування комунікативного потенціалу майбутнього вчителя іноземних мов ефективними, на нашу думку, може стати впровадження педагогічних ситуацій. Стимулювання навчання студентів іншомовної діяльності в межах ситуацій професійного

спілкування, що дозволило активізувати їх інтелектуальну діяльність та створити позитивний психологічний клімат під час навчання професійно орієнтованого аспекту іншомовної комунікації.

Керування іншомовною мовленнєвою діяльністю студентів на основі моделювання ситуацій професійного спілкування, як педагогічна умова. З огляду на це, в роботі передбачалася побудова поетапної стратегії стимулювання іншомовної професійної комунікації студентів. У ній вирізняються такі основні етапи:

1. Підготовчий етап – припускає створення оптимальних умов для стимулювання іншомовного професійно орієнтованого спілкування студентів, що виявляється як у формуванні потреби до висловлювання, так і у створенні ситуації спілкування іноземною мовою.

2. Етап стимулювання іншомовної комунікативної діяльності студентів. Розглядаючи процес стимулювання іншомовної мовленнєвої діяльності на цьому етапі, необхідно відзначити, що центральне місце в ньому займає залучення студентів до активної мовленнєвої діяльності.

3. Етап керування професійно орієнтованою іншомовною комунікацією студентів. На цьому етапі психічний стан особи, яка навчається, характеризується або її потребою засвоїти новий спосіб виконання дії, або її бажанням відтворити інформацію, тому що стимулювання висловлення є водночас стимулюванням механізму породження мовленнєвого матеріалу [6].

Завершальним етапом стимулювання навчальної діяльності студентів у межах процесу навчання іншомовного професійного спілкування є підведення підсумків роботи.

У своєму дослідженні ми використовували ігрові вправи, вони мають великий методичний потенціал: вони забезпечують мотивацію навчальної діяльності, створюють емоційну та позитивну атмосферу навчання, сприятливі умови для колективної взаємодії під час виконання ігрових та навчальних завдань. На заняттях – музикальна вітальня, заняттях-бесідах, ділових, рольових ігор важливу роль приділялася формуванню вміння поставити запитання етичного спрямування й дати на нього відповідь у процесі діалогічного режиму роботи. Студенти факультету іноземних мов були неухважними, більш стриманими, частіше допускали мовленнєві помилки, ніж студенти факультету українська мова спеціалізація англійська мова. Ігрові вправи моделюють педагогічні ситуації які можуть виникати в педагогічній діяльності. Була розроблена загальна класифікація ігрових вправ на основі ієрархії з восьми обґрунтованих критеріїв. Ці критерії класифікуються: 1) за метою-ігрові вправи для формування мовленнєвих навичок (лексичних, граматичних, слуховимовних, вимовних, орфографічних, графічних) та ігрові вправи для розвитку мовленнєвих умінь (аудіювання, говоріння в монологічній / діалогічній формі, читання, письма, перекладу); 2) за рівнем комунікативності – комунікативні ігрові вправи, умовно-комунікативні ігрові вправи та не комунікативні ігрові вправи; 3) за спрямованістю навчальної дії та отримання або видавання інформації – рецептивні ігрові вправи, репродуктивні ігрові вправи та продуктивні ігрові вправи; 4) за ступенем керування діями учасників – ігрові вправи з повним керуванням, ігрові вправи з частковим керуванням та ігрові вправи з мінімальним керуванням; 5) за наявністю рольового компонента – ігрові вправи з рольовим компонентом та ігрові вправи без рольового компонента; 6) за наявністю елемента змагання (на особисту/командну першість) та ігрові вправи без елемента змагання; 7) з урахуванням рухливості – рухливі та статичні ігрові вправи; 8) за використанням предметів – ігрові вправи з предметами та ігрові вправи без предметів [1].

Таким чином, використання на заняттях моделювання ситуацій в ігровій формі забезпечує розвиток комунікативного потенціалу студентів як одного з вирішальних факторів підвищення ефективності навчально-виховного процесу у вищій школі. Педагогічні ситуації, що використовуються систематично, сприяють моделюванню умов реального спілкування у процесі навчання, що, у свою чергу, веде до посилення мотивації щодо вивчення іноземної мови. Ігрові ситуації з рольовим компонентом сприяють посиленню мотивації участі студентів в іншомовному спілкуванні на заняттях та розвитку комунікативного потенціалу. Подальшу свою роботу ми вбачаємо у розробці тренінгових вправ з розвитку комунікативного потенціалу майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2002. – №2. – С. 18-21.
2. Мамчур І.А. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів як психологічна проблема / Мамчур І.А. // Нова педагогічна думка: Науково-методичний журнал. – Рівне, 2004. – № 3. – С. 97-99.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / [Під ред., С.Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Рыжов В.В. Психологические основы коммуникативной подготовки: Автореферат дис. докт. психолог. наук. / В.В. Рыжов. – М., 1995. – 37 с.
5. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 1600 с.
6. Сура Н.А. Комунікативна спрямованість процесу навчання професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою (практичний аспект) / Сура Н.А. // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки: Зб. наук. пр. / Ред. кол. В.В. Третьяченко. – Луганськ. – 2002. – № 2(4). – С. 215 – 219.